

Merdiveni Kim, Neden İtti? Ha-Joon Chang'ın Kalkınma ile İlgili Argümanları Üzerine Bir Değerlendirme

Ha-Joon Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, Çev. Tuba Akıncılar Okumuş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, 248 sayfa. ISBN: 9789750501746

Metin Nazlıoğlu*

Ha-Joon Chang'ın *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü* (*Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*) adlı eseri “neoliberal piyasa köktenciliğine” (market fundemantalism) ve WashingtonUzlaşması'na (Washington Consensus) alternatif ve eleştirel bir argüman olarak birçok çevre tarafından önemle tavsiye edilmektedir. Ayrıca bu kitap, 2024 yılında “kurumların nasıl oluştuğuna ve refahı nasıl etkilediğine” dair çalışmalarından dolayı Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülen Daron Acemoğlu, Simon Johnson ve James A. Robinson'ın (AJR) kurumlar ve kalkınma ile ilgili tezleri incelenirken mutlaka gözden geçirilmesi gereken bir eser olarak gösterilmektedir. İlk baskısı 2003 yılında yapılan kitabın 2021 yılında İletişim Yayınları tarafından 9. baskısının da yapılmış olması, kitabın akademik ve entelektüel alandaki önemini artırmaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü, kitabın sunduğu temel tezlerin daha geniş bir bakış açısıyla tartışılmasına katkı sağlayabilmek adına bu kitap incelemesini kaleme alıyorum.

Birinci bölümde Chang zengin ülkelerin gerçekten nasıl zenginleştiği temel sorusunu ortaya koymaktadır. Chang öncelikle bu bölümde, Washington Uzlaşması temelinde şekillenen sözde doğru politikalar ve doğru kurumların, kalkınmış ülkeler tarafından kurulan uluslararası kurum ve kuruluşlar aracılığıyla, kalkınmakta olan ülkeler için birer kalkınma reçeteleri olarak dayatıldığını ifade etmektedir. Bu politika ve kurumlar ile “daraltıcı makroekonomik politikaları, uluslararası ticaret ve yatırımın serbestleştirilmesi, özelleştirme ve deregülasyon (s.15)” kastedilmektedir. Anglo-Amerikan dünyada ortaya çıkan

*Arş. Gör. Dr. | Manisa Celal Bayar Üniversitesi Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü | metin.nazlioglu@cbu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-4926-298X
DOI: 10.36484/liberal.1653919
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 119, Yaz 2025, ss. 295-302.
Gönderim Tarihi: 8 Mart 2025 | Kabul Tarihi: 3 Temmuz 2025

bu kurumlar “demokrasi, iyi bir bürokrasi, bağımsız bir yargı, ...güçlü bir şekilde korunan mülkiyet hakları, şeffaf ve piyasaya yönelik kurumsal yönetim ve siyasetten bağımsız merkez bankası dahil olmak üzere finans kurumlarıdır (s.16).” Chang’e göre kalkınmakta olan ülkelerin kalkınmaları için bu kurum ve politikaların kalkınma için doğru bir reçete olarak gösterilmesi ve dayatılması, aslında kalkınmış ülkeler tarafın gerçekleştirilen bir manipölasyondur. Chang bu reçetenin, aslında kalkınmış ülkeler tarafından kalkınma aşamasında kullanılmadığını savunmaktadır. Chang bu argümandan hareketle çalışmaya temel teşkil eden sorulardan birini sormaktadır: “Bugün kalkınmakta olan ülkelere tavsiye edilen politika ve kurumların kalkınmış ülkelerin kalkınmakta iken benimsedikleri politikalar ve kurumlar olduğu doğru mudur?” (s.17).

Chang’ın bu soruya cevabı Hayır’dır. Chang tarihsel kanıtlar aracılığıyla zenginleşmiş ülkelerin yoğun bir şekilde korumacı politikalar, devlet destekli sanayileşme ve ihracat teşvikleri/sübvansiyonları gibi araçlarla kalkındığının altını önemle çizmektedir. Chang’e göre tarihsel gerçekler kalkınmış ülkeler tarafından çarpıtılmaktadır. Serbest ticaret ve liberal ekonomik politikaların geçmişte kalkınmayı sağladığına dair yaygın bir şekilde dillendirilen anlatı yanlıştır. Çünkü İngiltere’de Sanayi Devrimi öncesinde tarifeler uygulanmış, benzer şekilde Amerika Birleşik Devletleri’nde sanayi sektörü yüksek tarifelerle korunmuş ve İsviçre ve Hollanda gibi ülkelerde patent yasaları geç dönemlerde oluşturulmuş ve bu ülkeler teknolojik gelişimlerini farklı yollarla elde etmiştir. Buradan hareketle Chang’e göre bugünün kalkınmış ülkeleri, kalkınmalarını tamamladıktan sonra kalkınmalarında rol oynayan kurum ve politikaları ahlaki olarak yanlış olarak nitelendirmiş ve kalkınmakta olan ülkelerin sözü konusu politika araçlarını kullanmasını güçleştirmiştir. Chang bu durumu ifade etmek için Friedrich List’in “merdiveni itmek” metaforuna başvurmaktadır. Bu metafor kitabın orijinal dilindeki isminde de kullanılmıştır (Kitabın orijinal ismi *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*’dir).

Chang’e göre modern kalkınma teorilerinin tarihsel kökenleri zayıftır ve bu nedenle yanıltıcıdır. Dolayısıyla kalkınma teorilerinin önerdiği reçetelerin işlerliği tarihsel bir yaklaşımı gerektirmektedir. Chang tarihsel modeller aracılığıyla günümüz kalkınma politikalarına ışık tutulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu gereklilik yalnızca kalkınmakta olan ülkeler için değil, iktisadi kalkınma teorisi için de elzemdir.

Birinci bölüm bir sağlık uyarısı ile son bulmaktadır. Bu bölümde Chang okuyucuları kitabın içeriği hakkında hem entelektüel hem de ahlaki açıdan rahatsız edici olabilecek bazı fikirlerle karşılaşabilecekleri hususunda uyarılmaktadır. Ayrıca kitap boyunca bazı okuyucuların hali hazırda sahip oldukla-

rı inançlara ve varsayımlara meydan okunacağını açıkça dile getirmektedir. Modern kalkınma anlatılarında genellikle sorgulanmadan kabul edilen serbest ticaretin üstünlüğü, piyasa mekanizmalarının tek çözüm olduğu veya güncel kurumsal politika ve yapıların evrensel olarak geçerliliği gibi argümanların yeniden ele alınması ve değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu amaçla sonraki bölümlerde günümüzde tek doğru veya ahlaken üstün/doğru olarak nitelendirilen politika ve kurumların, esasen gelişmiş ülkelerin kendi kalkınma süreçlerinde kullanılmadığına dair tarihsel kanıtlar sunmaya çalışmaktadır. Chang'e göre bugünün kalkınmış ülkelerinin başarılarının arkasında yatan neden ahlaki bir üstünlükten ziyade korumacı ve müdahaleci politikalarıdır. Bu durum yaygın anlatılar ile taban tabana zıt düşmektedir.

Birinci bölümde Chang kalkınma literatürde sıkça üzerinde durulan sorulardan birini soruyor: Zengin ülkeler gerçekten nasıl zenginleştiler? Bu bölümde Chang bu geniş soruya cevap aramaya çalışmaktadır. Ancak iktisat tarihi ve iktisadi kalkınma literatüründe yer alan önemli çalışmalar ve sorulardan bahsetmemektedir. Örneğin AJR'nin birçok çalışmasına ön ayak olan Douglass North'un¹ siyasi ve ekonomik sistemleri konu alan, bir başka ifade ile kurumlar ve kurumsal değişim ile ilgili çalışmalarına yer vermemektedir. North'un çalışmaları ve kurumları irdeleyen diğer çalışmalar vasıtasıyla birçok tez geliştirilmiş ve bu çalışmalardan birçok ders çıkartılmıştır. Ancak Chang bu tezler ve çıkarılan derslerin neden bugünün gelişmekte olan ülkeleri ile alakalı olmadığını ortaya koymak adına herhangi bir açıklama ortaya koymamaktadır. Chang'ın bu çalışmalara yer vermesi ve söz konusu çalışmaların temel argümanlarıyla yüzleşmesi araştırmasının esenliği açısından önemli bir etki yaratabilirdi. Söz konusu eksiklik çalışmanın sunduğu argümanların ikna seviyesini düşürmektedir.

Kitabın “İktisadi Kalkınma Politikaları: Tarihsel Perspektiften Sanayi, Ticaret ve Teknoloji Politikaları” isimli ikinci bölümünde, tarihsel bağlamda sanayi, ticaret ve teknoloji politikalarının kalkınma üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bu bölümde Chang, gelişmiş ülkelerin kalkınma serüvenlerinde uyguladıkları politikalarla günümüzde kalkınmakta olan ülkelere tavsiye edilen politikalar arasında çelişkiler olduğu yönündeki argümanını destekleyen hususları titiz bir şekilde incelemektedir.

Chang'e göre “bugünün kalkınmış ülkeleri (BKÜ), yakalama döneminde, bebek sanayileri korumak amacıyla müdahaleci Sanayi Ticaret ve Teknoloji (STT) politikaları uyguladılar”. Chang BKÜ'lerin kullandığı en önemli politikalardan birinin tarife korumaları olduğunu ileri sürmektedir. Ek olarak,

1 Davis & North (1971), North & Thomas (1973) ve North (1990)

serbest ticaretin evrensel düzeyde geçerli bir kalkınma politikası olarak sunulmasının tarihsel olarak yanlış bir temele dayandığını sıklıkla vurgulamaktadır. Chang'e göre gelişmiş ülkeler, teknolojik ve ekonomik üstünlüklerini elde ettikten ve pekiştirdikten sonra serbest ticarete geçişi gerçekleştirmiştir. Örneğin İngiltere diğer ülkeler üzerinde iktisadi anlamda üstünlüğünü sağladıktan sonra serbest ticareti temel alan politikalar gütmeye başlamıştır ancak bu politika anlayışı kısa sürede terk edilmiş ve 20. Yüzyılın başlarında yeniden korumacı politikalara geri dönmüştür. Chang İngiltere'nin serbest ticaret rejimini benimsediği dönemde, "...ABD ve Almanya'ya karşı imalat sahesindeki avantajlarını hızla kaybetmeye başladığında korumacılığa tekrar dönüş yaptığını" (ss.51-52) ifade etmektedir. Aynı şey İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayi alanındaki üstünlüğü kesinleştiğinde ticareti serbestleştirilen politikalar güden ABD için de geçerlidir. Ancak Chang ABD'nin hiçbir zaman İngiltere kadar serbest ticaret rejimini savunup uygulamadığının altını çizmekte ve ABD'nin gizli korumacı önlemlerle korumacı politikalar gütmeye devam ettiğini belirtmektedir. Chang son olarak, ABD'nin ayrıca 19. yüzyılda korumacı politikaların hem pratik hem de entelektüel anlamda en yoğun benimsenen ülke olduğunu ve "bebek sanayi koruma" mekanizmasının ABD'de sistematize edildiğini ileri sürmektedir. Tüm bunları özetleyen ve kitabın temel argümanını açıkça ortaya koyan paragraf şu şekildedir (s.117):

"BKÜ'ler yakalama dönemindeyken bebek sanayilerini korudular, gelişmiş ülkelerdeki kalifiye işçileri ayarttılar ve makineleri kaçırdılar, sanayi casusluğu yaptılar, patentleri ve ticari marka haklarını ihlal ettiler. Ancak, kalkınmış ülkeler grubuna katıldıkları andan itibaren serbest ticaret savunusu yaptılar, kalifiye işçilerin ve teknolojilerin çıkışını engellediler; patent ve ticari marka haklarının güçlü koruyucuları oldular. Bu bakımdan, rahatsız edici bir düzenlilikle, önceleri işçileri ayartanlar sonraları kapıları tutmaya başladılar."

Chang'e göre BKÜ'ler kalkınma süreçlerinde uyguladıkları müdahaleci politikaları, bugün kalkınmakta olan ülkeler için yasaklı hale getirmektedir. Bu durum bir çifte standart olarak değerlendirilmektedir. Bu çifte standart, kalkınmakta olan ülkelerin gelişimlerini sekteye uğratmakta veya yavaşlatmakta ve söz konusu ülkelerin ekonomik bağımlılıklarını artırmaktadır. Chang ülkelerin kalkınma süreçlerinin farklı dinamiklere ve ihtiyaçlara sahip olduğunu önemle vurgulamaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin esnek ve yerel ihtiyaçlar ile uyumlu politikalar benimsemesi gerektiğini ifade etmektedir. Standart reçetelerin kalkınma süreçlerinde bir rehber olarak edilmemesi yerine, tarihsel bir bakış açısına dayalı olarak geçmişteki olaylardan çıkarılan dersler vasıtasıyla oluşturulan özgün politikaların daha etkili olacağını savunmaktadır.

Son olarak Chang sanayinin geliştirilmesi ve bebek sanayilerin korunmasında tarifelerin tek başına yeterli olmadığını ve tarih boyunca ülkelerin çok

çeşitli mekanizma ve politikalar geliştirildiğini ifade etmektedir. Bu bölümde tarifeler dışında “ihracat sübvansiyonları, ihracata yönelik girdilerde tarife indirimi, tekel haklarının verilmesi, kartel anlaşmaları, yönlendirilmiş kredi, yatırım ve insan kaynakları planlaması, ar-ge destekleri ve kamu-özel sektör iş birliklerini teşvik edecek kurumların oluşturulması gibi mekanizma ve politikaların da sanayileşmenin gelişmesinde önemli bir rol üstlendiği ileri sürülmektedir.

Chang kitabın birçok kısmında bebek endüstrilerin çoğu ulusun kalkınmasının anahtarı olduğunu ileri sürmektedir. Chang'ın şu ifadeleri dikkat çekicidir: “...bugünün bütün kalkınmış ülkeleri (BKÜ'ler), yakalama döneminde, bebek sanayileri korumak amacıyla müdahaleci Sanayi Ticaret ve Teknoloji (STT) politikaları uyguladılar” (s.40), “...modern bebek sanayi korumasının on altıncı yüzyıldaki muadili sayılabilecek strateji olmasaydı, Britanya'nın sanayileşmedeki ilk başarısını yakalaması imkânsız değilse de çok zordu.” (s.45), “ABD'nin bebek sanayi koruması olmaksızın yetiştirme döneminde o denli hızlı sanayileşip büyüyemeyecek olduğunu reddetmek güçtür.” (s.63) ve “...en azından bazı kilit bebek sanayilerde tarife korumasının Amerikan ekonomisinin bugün bulunduğu yerde olmasında önemli bir rol oynadığı da açıktır.” (s.113). Chang bu ifadelerle bebek sanayi teşviklerinin ekonomik kalkınma açısından kritik rolünü vurgulamakta ve gelişmekte olan ülkelerin söz konusu politikaların hayata geçirilmesi hususunda engeller yaratmasının, ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önemli kısıtlamaları beraberinde getirdiğini savunmaktadır. Ancak bu noktada öncelikle bebek endüstrilerin kalkınmanın rolü gereğinden fazla vurgulanmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin bugün bu tarz politikaları benimsemelerinin engellendiği yönündeki argüman, belirli eksiklikler taşımaktadır.

Kitapta belirli ticaret ve sanayi politikalarının (özellikle tarifeler ve korumacılık) takip edilmesi ile ekonomik açıdan iyi sonuçların elde edildiği ileri sürülmektedir. Ancak ekonomik olaylar ve ilişkiler ağı giriftir bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla sonucun tam olarak ve doğrudan bu belirli politikalara atfedilebileceği yönünde bir anlam çıkarmak zorlamadır. Bu noktada korelasyon ile nedensellik arasındaki ayrımı yapmak önemlidir. Gelişmiş ülkelerin başarısının daha bir geniş kurumsal bağlam ile ilgili olması oldukça muhtemeldir. Ancak yazar büyümeye elverişli bir ortam yaratabilecek kurumsal faktörleri göz ardı etmekte, genel olarak yalnızca tarifelere odaklanarak bir argüman üretmektedir. Örneğin kapsamlı bir ampirik veriye dayanmadan yalnızca tarifeler ve korumacılık üzerinden bir analiz ortaya koyarak, İsveç hakkında: “Korumacılığa dönüşün bir sonucu olarak İsveç ekonomisi, sonraki yıllarda son derece iyi bir performans gösterdi.” diyebilmektedir. İleri sürülen

bu başarının tamamen tarifelere indirgenmesi soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri örneğinde de benzer bir durum söz konusudur. Ülkenin ekonomik performans açısından önemli kazanımlar elde ettiği yıllardan bahsederken korumacılık vurgusu aşırıdır. Çünkü bu performansın arkasında yatan nedenler çok çeşitlidir. Ülke demografisi, coğrafyası, kültürü, siyasi kurumlarının durumu, hukuk kurallarının etkinliği, mülkiyet haklarının korunması gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin sahip olduğu bir dizi avantaj göz ardı edilmektedir.

Çalışmanın ikna ediciliğini zedeleyen diğer bir husus, yazar tarafından karşılaştırmalı analiz yapılabilecek kanıtlar sunulmamasıdır. Chang korumacılığın, örneğin Amerika Birleşik Devletleri için, ekonomik büyümeye ve kalkınmaya zemin hazırladığına dair ikna edici kanıtlar sunmamaktadır. Chang' e göre eğer bir ülkede gümrük tarifeleri ve ekonomik büyüme hızı yüksekse, iki durum arasında güçlü bir nedensellik mevcuttur. Chang bu noktada diğer alternatif açıklamalara yer vermemektedir. Ayrıca oldukça geniş ve hatları belli olmayan ifadelerle yer vermektedir: "...en azından bazı kilit bebek sanayilerde tarife korumasının Amerikan ekonomisinin bugün bulunduğu yerde olmasında önemli bir rol oynadığı da açıktır" (s.113), "...ABD'nin bebek sanayi koruması olmaksızın yetiştirme döneminde o denli hızlı sanayileşip büyüyemeyecek olduğunu reddetmek güçtür" (s.63) veya "Korumacılığın genel olarak refah üzerindeki etkisinin pozitif olup olmadığı konusunda şüpheler olsa da ABD'nin korumacı dönemdeki büyüme hızı bu şüphelerin fazla temkinli hatta yanlış olduğunu gösterir." (s.62). Ayrıca Chang ticaret politikalarının büyüme üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu ile ilgili diğer mekanizmaları incelemektedir. Dahası tüm bunları ekonomik büyüme ve kalkınmaya yol açan diğer faktörlerle karşılaştırmalı olarak ele alıp analizine dahil etmemektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Chang kurumsal gelişme konusunda tarihsel yaklaşıma sahip çalışmaların yetersizliğinden bahsetmekte ve bu bölümde bu açığı kapatmaya çalıştığını ifade etmektedir (s.128). Bu bölümde BKÜ'lerde iyi yönetişimin temel parçalarını meydana getiren çeşitli kurumları incelemekte ve BKÜ'lerin kalkınma aşamalarında demokrasi, yargı ve bürokrasi, özel ve kamu finans kurumları, kurumsal yönetim ile refah ve işgücü kurumlarının nasıl ortaya çıktığını mercek altına almaktadır. Son olarak bu bölümde BKÜ'ler ile bugün gelişmekte olan ülkelerde bulunan kurumsal gelişmeleri karşılaştırmaktadır.

Chang'ın çalışma boyunca sahip olduğu yaklaşımın yol açtığı en önemli problemlerden biri cımbızlama safsatasıdır (cherry picking). Chang ekonomik büyüme ve kalkınmaya dair sahip olduğu görüşü onaylayan olay ve verilere yer vermektedir. Ancak sahip olduğu görüşle çelişkili olabilecek bir dizi

önemli olay ve veriyi görmezden gelmektedir. Örneğin Chang çalışmasında 19. yüzyıl özelinde yalnızca kalkınmış ülkelere ve onların izlediği çeşitli politikalara yer vermekte ancak bu dönemde aynı ekonomik ajandayı takip eden ve kalkınma sürecinde sorun yaşayan ülkelerden bahsetmemektedir. Bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısı ile ilgili yaptığı karşılaştırmalar için de geçerlidir.

Chang gelişmekte olan ülkelerde son 20 yılda ekonomik büyüme hızının düştüğünü iddia etmektedir ancak bu argümana nasıl ulaştığına dair herhangi kapsamlı bir kanıt sunmamaktadır. Örneğin ülkelerin içsel veya yapısal sorunlarına hiçbir şekilde çalışma boyunca yer vermemektedir. Ayrıca 1960 yıllarda meydana gelen İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik gelişmenin ve 1970'li yıllarda petrol krizi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik dalgalanmaların ekonomik büyüme hızları üzerindeki etkisini yadsımaktadır.

Çin, Hindistan ve Singapur gibi ülkelerin ekonomik alanda elde ettiği başarılar da Chang'ın argümanlarına şüpheyle yaklaşılmasına sebebiyet vermektedir. Bu ülkeler Washington Uzlaşması tarafından önerilen piyasa reformları sayesinde ekonomik büyüme süreçlerinde önemli kazanımlar elde etmiştir. Hindistan'da 1990'lı yılların ortalarından itibaren ticaret alanında gerçekleştirilen liberalizasyon çalışmaları ve yabancı yatırımcı teşvikleri, Singapur tarafından benimsenen serbest ticaret yanlısı ve yatırımcı dostu politikalar ve son olarak Çin'de müdahaleci devlet anlayışının yanı sıra piyasa reformları ekonomik büyüme için uygun iklimin yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Türkiye de 2003-2013 yılları arasında önemli ekonomik ilerlemeler kaydetmiştir. Bu süreçte önemli ölçüde piyasa dostu reformlar ve Washington Uzlaşması ile örtüşen politikalar anahtar bir rol oynamıştır. Bu ülkelerin Vaşington Uzlaşmasının sunduğu reçeteler dolayısıyla ekonomik alanda belirli kazanımlar elde etmesi, Chang'ın argümanlarını zayıflatmaktadır.

1991 yılında Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonra Estonya'da yaşanan ekonomik dönüşüm ile 2023 yılında Arjantin'de başka olarak seçilen Javier Milei'nin uyguladığı politikalar sonucunda elde edilen başarılı sonuçlar da Chang'ın argümanlarını sorgulatır niteliktedir. Estonya Sovyet Birliği'nden ayrıldıktan sonra hızlı bir şekilde serbest piyasa modeline dayalı bir ekonomik sistem benimsemeye başlamıştır. Özelleştirme, liberalizasyon, mali disiplin ve vergi reformları sayesinde Estonya ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önemli kazanımlar elde etmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre özellikle 2000-2007 yılları arasında %7 ila %10 arasında yıllık ekonomik büyüme gerçekleşmiştir.

Milei hükümetinin uyguladığı son dönem politikalar da Chang'ın savunduğu korumacı kalkınma modeline bir alternatif örnek teşkil etmektedir. Mi-

lei hükümeti tarafından gerçekleştirilen reformlar, liberal ve serbest piyasa temelli yaklaşımı güçlü bir şekilde ön plana çıkarmaktadır. Deregülasyon uygulamaları, özelleştirmeler, dış ticaretin serbestleştirilmesi, dövizin serbest piyasada belirlenmesine yönelik düzenlemeler, ihracat ve ithalat üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı sermaye girişini teşvik edici yatırımcı mevzuatı gibi politikalar Milei hükümetinin benimsediği serbest piyasa yaklaşımının yansımalarıdır. Bu uygulamalar sayesinde Milei hükümeti ekonomik anlamda önemli kazanımların, özellikle enflasyonla mücadelede, elde edilmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca IMF verilerine göre Arjantin ekonomisi 2024'ün son çeyreğinde %2,1 ve 2025'in ilk çeyreğinde %5,8 ekonomik büyüme rakamları elde etmiştir.

Çin, Hindistan, Singapur, Estonya ve Arjantin ekonominin elde ettiği başarılar, Chang'ın devlet müdahalesi ve korumacı sanayi politikalarının gerekliliğine ilişkin argümanlarını sorgulatan ve yeniden göz geçirilmesini gerektiren önemli alternatif örneklerdir. Bu ülkelerin her biri farklı derecelerde devlet müdahalesi içerse de özellikle dışa açıklık, özel sektör öncülüğünde büyüme, yabancı yatırımların teşviki ve serbest piyasa reformları yoluyla bu ülkeler kayda değer ekonomik kazanımlar elde etmiştir. Bu durum, Chang'ın tarihsel anlatı temelli genellemelerinin evrenselliğini sorgulamakta ve kalkınma politikalarının bağlamsal olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Chang hem ekonomik büyüme ve kalkınma hem de iktisat tarihi açısından oldukça önemli sorular sormaktadır. Ayrıca bu sorulara cevap ararken önemli argümanlar ortaya atmaktadır. Ancak bu argümanlarını destekleyebilecek yeterli ve tarafsız kanıtlar sunamamaktadır. Eğer Chang karşılaştırılmalı analize imkân verebilecek verilere yer verseydi hiç şüphesiz çalışmadaki argümanlarının ikna ediciliğini artırabilir ve çalışmada sık sık bahsettiği tarihsel yaklaşımını güçlendirebilirdi.

Kaynakça

- Chang, H.-J. (2018). *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davis, L., & North, D. C. (1970). *Institutional change and American economic growth*. Cambridge University Press.
- IMF. (2025). Real GDP Growth. [imf.org: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD](https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD) (Erişim Tarihi: 01/07/2025)
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
- North, D. C., & Thomas, R. P. (1973). *The rise of the western world: A new economic history*. Cambridge University Press.